

Markovičov biblický obraz ženy

Erika Brtáňová

BRTÁŇOVÁ, E.: Markovič's Biblical Image of a Woman. Slovak-language Low-land Literature through Rudo Brtáň's Eyes
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 66, No. 5, p. 330 – 345

Key words: Slovak-language Low-land literature, Matej Markovič Sr. (1707 – 1762/4), epigram, the image of a woman, Rudo Brtáň (1907 – 1998)

The paper is dedicated to the literary historical legacy of the slavist Rudo Brtáň (1907 – 1998). It is inspired by Brtáň's research on Slovak-language Low-land literature, in particular the chapter Literature and Culture of Slovak Protestants in Sarvaš (1722 – 1918), which comes from the yet unpublished manuscript titled Slovak-language Low-land Literature until 1918. The paper focuses on the work of Michal Markovič Sr. (1707 – 1762/4), who worked in Sarvaš (present-day Hungary) as a Slovak evangelical priest. The analysis deals with Markovič's collection of poems called *Duchovní zrcadlo ženského pohlaví z Písem svatých představené* / *The Spiritual Mirror of the Female Sex presented in the Holy Scriptures*, printed probably in Bratislava in 1783. The method of the text analysis is supported by the theoretical assumptions of the Czech literary historian Eduard Petrů, who saw the basis for the interpretation of a literary work in revealing the interpretation core. The goal is to identify the author's intention encoded in the genesis of Markovič's collection, and to decode the reader's interpretation of that time. Markovič wrote the collection in order to stimulate moral attitudes of the whole evangelical community, not only the women's. He composed it with the intention to support the Bible self-study motivating the readers with the inserted biblical coordinates as well as narratives reduced to several poetic lines. The contribution of the analysis can be seen in classifying the genre of the collection as a collection of epigram-like poems. These findings confirm the influence of ancient and renaissance literature on Slovak literary production written in the local vernacular in the mid-18th century.

Klíčové slová: slovenská dolnozemska literatúra, Matej Markovič st. (1707 – 1762/4), epigram, literárny obraz ženy, Rudo Brtáň (1907 – 1998)

Ktorýkoľvek bádateľ prejaví záujem skúmať bližšie dejiny slovenskej literatúry starších období, nemôže obísť niektorý z výsledkov záslužnej a úctyhodnej literárno-historickej práce Ruda Brtáňa. S určitosťou možno povedať, že je len málo

autorov, ktorí by ušli jeho pozornosti, a iba málo literárnych diel, ktoré by aspoň okrajovo nereflektoval. Brtáňovu výskumnú metódu, ktorá sa vyznačuje presahom do mnohých oblastí, výstižne charakterizoval Vladimír Petrík: „zameraním, náročným na rozsiahlu poznávaciu bázu, dôkladné a všestranné štúdium dobových dokumentov a prejavov (nielen literárnych) sa Brtáňove práce líšia od iných, koncipovaných na tie isté témy. Oná náročnosť (aj časová) vari spôsobila, že sa touto cestou po ňom nevybral nik. A on sám budí dojem osamelého bežca na dlhé trate.“¹

Nie všetky práce R. Brtáňa však vyšli tlačou. O viacerých nevydaných rukopisoch sa zmiňuje on sám v rozhovore s Jánom V. Ormisom, uverejnenom v *Slovenských pohľadoch* ešte v roku 1982: „Aj monografia o Palkovičovi mi ostala (predbehla ma publikovaním Vyvíjalová), vyšiel iba Tablic ucelený. Škoda, že Rožnava všetky vydavateľstvá mi vrátili (je im neznámy a nedôležitý). Toho som objavil v plnej šírke. Aj Šramko – Demian – Semian – Doležal ležia v rukopise, aj dejiny mikulášskeho divadla (1830 – 1918) a spevokolu Tatran (1870 – 1935). Takisto Dejiny slovenskej ľudovej piesne a Dejiny slovenskej poézie od najstarších čias po Kollára.“² Ani po roku 1982 z knižných publikácií s priamym autorstvom R. Brtáňa nevyšla žiadna.³ O viacerých nevydaných rukopisoch píše jeho dcéra Tatiana v spomienkovom článku: „Má pripravené do tlače ďalšie štúdie, eseje, beletrizované životopisy, monografie, dejiny slovenskej ľudovej piesne, state o slovenskej poézii, slovenských divadlách a dolnozemskej slovenskej literatúre.“⁴

Časť rukopisnej monografie venovanej dolnozemskej literatúre *Literatúra a kultúra slovenských evanjelikov v Sarvaši (1722 – 1918)* poslal R. Brtáň slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v Sarvaši (maď. Szarvas).⁵ Už samotný názov kapitoly potvrdzuje jej širšie kultúrno-historické zacielenie. Text sa vyznačuje pre Brtáňa príslovecnou faktografickou nasýtenosťou, ktorá je výsledkom všestranného

1 PETRÍK, Vladimír: Nestor slovenskej literárnej histórie. In: *Tvorba T*, roč. 7 (16), 1997, č. 3, s. 29.

2 ORMIS, Ján V.: Jubilujúci Rudo Brtáň. In: *Slovenské pohľady*, roč. 98, 1982, č. 10, s. 154.

3 Pozri *Rudo Brtáň 1907 – 1998*. Výberová personálna bibliografia pri príležitosti 100. výročia. Liptovský Mikuláš: Knižnica Gašpara Fejérpataky-Belopotockého, 2007, s. 11 – 17.

4 BRTÁŇOVÁ, Tatiana: Stálica deväťdesiatnika (Spomienky najstaršej dcéry). In: *Tvorba T*, roč. 7 (16), 1997, č. 3, s. 27.

5 Kapitulu, ktorá sa nachádza v monografii na s. 123 – 166, som našla v Archíve slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v Sarvaši (ďalej Archív SEAVC Sarvaš, Maďarsko) v septembri 2018. K rukopisu bol priložený sprievodný list adresovaný sarvašskej cirkvi, napísaný v Bratislave v auguste 1997, v ktorom R. Brtáň vysvetľuje bližšie pôvod svojho elaborátu: „Velactená slovenská ev. a. v. cirkev sarvašská! Prijmite tento elaborát pred 30 rokov, ktorý nevyšiel tlačou, lebo bol súčasťou veľkej práce: Slovenská dolnozemska literatúra do 1918. Z nej vyberám strany 123 – 166 o Sarvaši. Prijmite to ako dar našej Evanjelickej cirkvi a. v. slovenskej vo Vašej materinskej a otcovskej zemi, aby ste videli, že Vaši praotcovia z dnešného Slovenska rozsievali Slovo Božie v tradičnom reformačnom zrozumiteľnom jazyku českom i v rodnej slovenčine medzi Vami už pred 250-275 rokmi až do prevratu 1918 a ojedinele aj neskôr až podnes. Prijmite túto moju skromnú prácu a doplňte si ju Vaším bohatým archívom, kam som ja v minulé roky nemal prístup. Ako informáciu prvú a dáta i fakty Vám neznáme pokúste sa tento prehľad vydať a rozšíriť medzi svojimi cirkevníkmi slovenskými aj maďarskými či pomadžarskými. Veď je to nehnuteľný dokument o kultúrnom a literárnom pulzovaní Vášho Sarvaša od Mateja Markovica st. a Samuela Tešedíka i v ďalších 100 rokov do 1918. Pridajte si to, čo ste vykonali slovom a perom i strojopisom od 1918 za ďalších 80 rokov. Žičíme Vám všetkým zo srdca dobré zdravie, želáme Vám rozkvet a žičíme všetko najlepšie Vám o Vašej (našej) cirkvi do budúcnosti. Nikdy sme nezabudli na Vás, ani vy nezabúdajte na rodný kraj svojich predkov a nech slovo Transocia či Zpěvníka evanjelického alebo nového Evanjelického spevníka slovenského Vás udržuje pri živote. Lutherova hymna *Hrad prepevný je Pán Boh náš...* Vás povzbudzuje. Blahoželám Vám na skvelé výročie impopulácie Vášho (i nášho) mesta. Pánboh Vám pomáhaj a všetko dobré daj!“

332 štúdiá zachovaného literárneho materiálu, zasadeného do širších dobových súvislostí, cez prizmu ktorých nahliada na životné osudy jednotlivých autorov a ich literárnu tvorbu.

Výkladu dejín literárnej kultúry v dolnozemskej Sarvaši predchádza všeobecno-historický exkurz, týkajúci sa slovenského osídlenia békešského regiónu. Dočítame sa v ňom, že Slováci sa začali v Békešskej Čabe usádzať okolo roku 1715 – 1718, v Sarvaši, v Polnom a Malom Berinčkoku od júla 1722, a dozvieme sa tiež, ako špecifické miestne podmienky vplývali na „školský a osvetový, kultúrny a literárny národný vývin“.⁶ Prvé „základy kultúrnej a literárnej“ spája Brtáň s kazateľom Ondrejom Hrdinom, ktorý v Sarvaši založil v roku 1723 kostol, „kde sa ozývala liturgická bibličina, pieseň z Tranoscia a slovenská kázeň“.⁷ Brtáňovo vyjadrenie o literárnom povedomí Sarvašanov má svoje opodstatnenie, lebo hovorí o základnej črte nielen sarvašskej, ale celej dolnozemskej literárnej kultúry, ktorou bola náboženská disciplinácia založená na výuke náboženstva, spievaní duchovných piesní a počúvaní kázaného slova. Týmto spôsobom sa u dolnozemskej evanjelikov formovala kultúra individuálneho a skupinového čítania. Publikácie ako *Kralická biblia* a *Tranoscius* zaznamenali v tejto etnickej enkláve mimoriadny ohlas, preto sú považované za „kultúrne kódy“ tohto spoločenstva.⁸ Miestnych kazateľov a učiteľov motivovali k tvorbe žánrovo pestrej náboženskej literatúry.

Medzi kňazmi-spisovateľmi okrem Mateja Markoviča a Samuela Tešedíka ml. menuje Brtáň Daniela Bocka, Martina Hamaliara, Gabriela Machuľu, Štefana Jančoviča, Samuela Vanka, Štefana Plačka, Ľudovíta Seberínyho. Z literárne činných učiteľov spomína Štefana Launera, Štefana Koreňa, Michala Žilinského, Daniela Kičku a Jána Melicha. Najväčšiu pozornosť však venuje životopisným a literárnym portrétom Mateja Markoviča st. (1707 – 1762/4), ktorý do Sarvaša prišiel ako 27-ročný (v roku 1734), stal sa teda priamym Hrdinovým nástupcom a „dal slovenskú sarvašskú ev. a. v. cirkev do vzorného poriadku“, a Samuela Tešedíka ml. (1742 – 1820), ktorý vystriedal na poste kazateľa Markovičovho syna Jána.

Kým S. Tešedík ako osvietenský pedagóg a národohospodár je dodnes známou osobnosťou nielen na Slovensku, ale tiež v Maďarsku, keďže písal aj po maďarsky, Markoviča si odborná i širšia verejnosť pripomína iba veľmi sporadicky. Pritom bol podľa explicitných vyjadrení R. Brtáňa „v polovici 18. storočia na Dolnej zemi najlepším slovenským spisovateľom“ a „vôbec prvým dolnozemskej slovensky a slovansky uvedomelým spisovateľom“.⁹ Vzťah Markoviča k „rodnej slovenčine a spisovnej češtine“ objasňuje Brtáň úryvkom z jeho listu napísaného v Sarvaši 24. februára 1762, ktorý adresoval bratislavskému farárovi Michalovi Institorisovi Mošovskému: „*Nediviž se tomu, že Tobě v slovanském jazyku psání*

6 „Osídlenie, ktorým sa podrobne zaoberá dr. Ján Sirácky v diele *Stáhovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí* (1966) nie je však našim cieľom, uvádzame ho len na orientáciu, aby sme videli časovo, priestorovo a početne, kde boli kvantitatívne alebo mohli byť kvalitatívne podmienky školského a osvetového, kultúrneho a literárneho národného vývinu.“ In: BRTÁŇ, Rudo: *Literatúra a kultúra slovenských evanjelikov v Sarvaši (1722 – 1918)*, Archív SEAVC Sarvaš, Maďarsko, s. 175.

7 Tamže, s. 176.

8 TUŠKOVÁ, Tünde: *Tranoscius ako symbol a kultúrny kód dolnozemskej evanjelikov*. In: *Evanjelická cirkev v živote dolnozemskej Slovákov*. Eds. Ján Dušan Vanko a Ján Kukučka. Nadlak: Evanjelický cirkevný zbor, 2013, s. 102 – 103.

9 BRTÁŇ, Rudo: *Literatúra a kultúra slovenských evanjelikov v Sarvaši (1722 – 1918)*. Archív SEAVC Sarvaš, Maďarsko, s. 177 a 182.

posílám, nebo to činím z následujících příčin: jedno to, že v tom jazyku mám zvláštní zalíbení od mladosti mé; druhé to, že v tom jazyku služby Božské vykonávám; třetí to, že nechci jazykem mým (tak mluvě) přirozeným pohrdati, moha rovně tak dobře v něm, jakož v kteremžkoli jiném, mínění srdce mého vyjadřiti; čtvrté to, že starodávni Židé, Řekové, Řimané a jiní národové v svém vlastním jazyku psávali; páté to, abych příkladem mým jiné k té pilnosti nějak nakloniti mohl; šesté to, aby slovanská řeč v Uhřích poněkud od konečné zkázy a barbarského mluvení retována byla.“¹⁰ Treba dodať, že o jazykovej otázke sa Markovič zmiňuje až v závere listu, jeho jadro tvorí prosba o štipendium pre syna Jána.

Pre Brtáňove literárnohistorické myslenie je celkovo typické hľadanie genetických vzťahov a typologických súvislostí v národnom i v širšom rámci, na čo v kapitole odkazujú – hoci jadrné, ale výstižné – hodnotenia Markovičovho literárneho snaženia: „pred Tablicom, Petöfim a Jankom Králom (Syn pustiny) zobrazil ráz dolnozemskej pusty“;¹¹ „obranca i oslavovateľ Slovákov a ich reči pred Jurajom Rohoňom, S. Rožnayom a Jánom Kollárom“;¹² „vybadal dávno pred Leškom a Rožnayom (aj v *Monita*...) mocný vplyv slovenčiny na maďarčinu“.¹³

Markovičove literárne práce

Sumu Markovičových literárnych prác rozširuje Brtáň o ním objavený martinský rukopis *De choreis Christianorum Vulgaribus*. K spisu *Innocens apostata indemnitate confessionis suae demonstrans, aneb toužebné proukázání nevinnosti* (1750), ktorý neskôr vyšiel pod titulom *Nevinný odpadlec* (1783), pripája však korektív, že sa Markovičovi pripisuje mylne, lebo jeho skutočným pôvodcom je Ján Ambrózy.¹⁴ Tým Brtáň potvrdzuje mienku českého cirkevného historika Ferdinanda Hrejsu.¹⁵ Do povedomia celej slovenskej evanjelickej komunity sa Matej Markovič zapísal na dlhé desaťročia predovšetkým zbierkou modlitieb a piesní *Sloup ohnivý křesťanské Izraelity na cestách zprovázající* (1756), určenou na duchovné posilnenie pocestných, hlavne „kupcov, handliarov a remeselníkov“, ktorá v reedícii vyšla do roku 1900 celkovo päťkrát.¹⁶ Populárnou sa stala aj zbierka piesní *Řvání jelenovo* (1747), ktorej názov odkazuje nielen na žalmový verš (Žalm 42, 2), ale ukrýva v sebe aj miestopisné označenie Markovičovho pôsobiska (maď. *szarvas* – jeleň). Rukopisné veršované dejiny a zemepis Uhorska (*Kratičká historia království Uherského, Vypsání stolic království uherského ve verších*, 1745) a veršovaná biblická história (*Historia církevní Starého i Nového zákona*, 1765) sa v literárnohistorických prehľadoch

10 Tamže, s. 177. List sa zachoval v súbore korešpondencie M. Institorisa Mošovského, uloženéj vo fonde Lyceálnej knižnice v Bratislave (Ústredná knižnica SAV).

11 Tamže, s. 181.

12 Tamže, s. 184.

13 Tamže, s. 182.

14 Tamže, s. 172.

15 Hrejsa, Ferdinand: *Dějiny české evanjelické církve v Praze a ve středních Čechách v posledních 250 letech*. V Praze : Českobratrská evanjelická církev, 1927, s. 73. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Díl II. Část V. Praha : Komise pro knihopisný soupis českých a slovenských tisků, 1950, stl. 5206.

16 Editor August Horislav Škultéty v Předsluve poslednej reedície píše: „Do toho času milý tento a věrný soudruh pobožných poutníkův téměř cele vymiznul, a jiným nenahrazený, nábožná tužba znamenitý nedostatok cítí, čehož důkazem jsou z mnoha stran se hlasové, snažné žádající vydání podobné knižičky.“ In: *Duchovní ohnivý sloup*. 2. vyd. Martin : Knihtlačiarsky účastinársky spolok, 1900.

334 uvádzajú ako typicky osvietenské práce, popularizujúce vedecké poznatky. Skladbu *Píseň o chvále stavu sedláckého* (1752) do svojej antológie zaradil Ján Mišianik s komentárom, že z dvadsiatich strof uverejňuje „len 10 zaujímavejších“.¹⁷ V úplnosti skladba vyšla až v ďalšom vydaní antológie (ed. Eva Tkáčiková).¹⁸ Mišianik upozornil aj na zatiaľ edične nesprístupnené latinské veršované návody, ako študovať jednotlivé vedy, napísané vo forme listu adresovaného synovi Jánovi (*Epistola ad filium de studiorum methodo*, 1756).¹⁹ Podľa Jána Ďuroviča Markovič zanechal v rukopise „aj veselšie piesne *Vína lahvice Horatiusa*“.²⁰ V preklade Jána Siráckeho vyšiel latinský náučný spis *Brevis relatio de natura et indole regionis campestris* (Krátka správa o prírode a o vlastnostiach rovinatého kraja, 1748), ktorý približuje prírodné zvláštnosti Sarvaša a jeho okolia.²¹ V poslednom čase boli publikované skladba *Píseň trúchlivá o kobyľkách* (1749), ktorá je poetizáciou pozoruhodnej časovej udalosti – priletu kobyliiek,²² a predhovor spisu *Jelen dychtící po tekutých vodách, aneb s. Otčenáš s přídavkem Písní* (1746), v ktorej autor podáva explikáciu známej kresťanskej modlitby.²³

Duchovní zrcadlo ženského pohlaví

Mimo akejkoľvek pozornosti doterajších skúmateľov zostala zbierka *Duchovní zrcadlo ženského pohlaví z Písem svatých představené, do něhož se manželky i panny, jakověhokoli věku a stavu, pilně nahledati mají*.²⁴ Markovičovo autorstvo je v nej vyznačené – podobne ako v jeho niektorých iných prácach – iba v podobe anagramu („*MilujícíM Boha, vsecky věCy*“), na titulnom liste chýba tiež rok vydania.²⁵ O recepcii skladby, ktorú vydal bratislavský tlačiar Šimon Peter Weber asi v roku 1783, nemáme nijaké správy. Zbierku nespomína ani Bohuslav Tablic v Markovičovom portréte zaradenom do tretieho dielu *Pamäti česko-slovenských básnikov*

17 *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Na vydanie pripravil, úvod a poznámky napísal Ján Mišianik. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1964, s. 509 – 512.

18 TKÁČIKOVÁ, Eva (ed.): *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Na vydanie pripravil, úvod a poznámky napísal Ján Mišianik. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1981, s. 490 – 492.

19 Pozri bližšie MIŠIANIK, Ján: Paberky k dejinám staršej slovenskej literatúry. In: *Slovenská literatúra*, roč. 8, 1961, č. 1, s. 132.

20 ĎUROVIČ, Ján P.: *Evanjelická literatúra do tolerancie*. Martin : Matica slovenská, 1940, s. 362.

21 Krátka správa Mateja Markoviča o prírode a o vlastnostiach rovinatého kraja, ktorý dve veľmi dobre známe dácke rieky Marusius (Maruša) a Chryzius (Körös), ako kraj hojne navštevovaný, obtekajú. 1748. In: *Dolnozemský Slovák*, roč. 17, 1997, č. 3.

22 BRTÁŇOVÁ, Erika: Niekoľko poznámok k časovej veršovanej skladbe Mateja Markoviča st. In: *Slovenská literatúra*, roč. 56, 2009, č. 2, s. 125 – 135. Pozri tiež BRTÁŇOVÁ, Erika: *Na margo staršej literatúry. Zo žánrovej problematiky 11. – 18. storočia*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV – Kalligram, 2012, s. 61 – 75.

23 BRTÁŇOVÁ, Erika: Charakter predhovoru Markovičovho spisu *Jelen dychtící po tekutých vodách*. In: KOVÁČOVÁ, Anna – UHRINOVÁ, Alžbeta (eds.): *Slovenský jazyk v menšinovom prostredí*. Békešská Čaba : VUCSS, 2013, s. 260 – 270.

24 Národní knihovna Praha, sign. 54 D 48, přív. 3. Pozri RIZNER, Ludovít V.: *Bibliografía písmnictva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. Díl šiesty*. Martin : Matica slovenská, 1934, s. 224.

25 Sigly v slovnom spojení „*vsecky věCy*“ dešifrované ako „komlůšsky cantor“ (*Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Díl II. Část IX. Praha : Komise pro knihopisný soupis českých a slovenských tisků, 1967, stl. 17.468) odkazujú na Markovičovu zviazanosť s komlůšským cirkevným spoločenstvom, ktoré založil. Mohli by byť ale rozvedené aj iným spôsobom, napríklad „Kristov ctitel“ a pod.

alebo veršovcov (1809).²⁶ Markovičovo básnické umenie Tablic nehodnotí veľmi vysoko, poukazuje na nedbalé rýmovanie či „jalové rýmy“. Svoj príliš kritický posudok uzaviera nasledovným konštatovaním: „Bol by urobil lepšie, keby bol tieto knižičky v próze a bez rýmu zložil.“²⁷

Veršový rozbor *Duchovného zrcadla*, ktorý by bol príspevkom do diskusie o kvalite Markovičovho veršovania, teraz obidem a sústredím sa na odhalenie interpretačného jadra, čiže pokúsim sa identifikovať „zámer autora, zakódovaný v genéze diela, a súvekú čitateľskú interpretáciu diela“.²⁸ Hneď z prvého nahliadnutia do zbierky je zrejmé, že vykazuje príznaky epigramatickej lyriky. Pestovanie epigramov v domácom jazyku nemá v dejinách slovenskej literatúry takú dlhú tradíciu ako latinsky písaná epigramatická poézia, s ktorou sa stretávame v období humanizmu, keď „nadobúda podobne stabilné postavenie, aké mala v literatúre antickej“ (Martin Rakovský, Ján Sambucus, Ján Bocatius, Ján Filický), ktoré si podržala tiež v období baroka (Konštantín Halapi, Jób Trusius, Michal Kromholc, František Babai) a klasicizmu (berňolákovci).²⁹ Skutočnosť, že epigramatická tvorba bola v 18. storočí stále populárna, potvrdili nie tak dávno svojimi monografiami dvaja slovenskí neolatinisti Miloslav Konečný a Katarína Karabová, ktorí sa v nich sústredili na poetickú stránku latinských epigramatických textov z produkcie trnavskej tlačiarne. Konečného monografia *Poetika epigramov Konštantína Halapiho* (2011) je prvým komplexnejším interpretačným prienikom do tvorby tohto piaristu, pôsobiaceho v Prievidzi na tamojšom gymnáziu. Konečný objaňuje dobové chápanie epigramu na základe možných teoretických východísk (rozprava jezuitu Jakuba Masenia) a konkrétnych ukážok z Halapiho posmrtno vydanéj zbierky *Epigrammatum moralium, aenigmatum et tumulorum libri VII* (1747).³⁰ Karabová v monografii *Básnická zbierka Františka Babaia Ungariae reges* (2015) prezentuje epigramatickú poéziu jezuitu, činného na Trnavskej univerzite ako knihovníka a katechéta, pomocou prekladu a výkladu všetkých častí zbierky *Ungariae reges* (1773). Zároveň zbierku komparuje s jeho predlohou, s historickým dielom Babaiovho rehoľného spolubrata Ladislava Turóciho *Ungaria suis cum regibus* (1768).³¹

O epigramatickej tvorbe daného obdobia literárny historik Jaroslav Vlček konštatuje, že zodpovedá dobovému vkusu a poznamenáva tiež, že najčastejšími motívmi, preberanými domácimi autori z prác starovekých epigramatikov, boli duševné a telesné nedostatky: „Martial a jení ze starých epigramatiků byli jim hojnou studnicí, a křehkosti rozličných stavů, vlastnosti ženské a všeliké individuální nedostatky duševní, ba i tělesné zůstávaly stálými motivy, přenášenými

26 Pozri bližšie TABLIC, Bohuslav: Matej Markovic, kňaz sarvašský. In: *Pamäti česko-slovenských básnikov alebo veršovcov, ktorí sa alebo v Uhorsku narodili, alebo aspoň v Uhorsku žili (1806, 1807, 1809, 1812)*. Preložil, poznámky a doslov napísal Rudo Brtáň. Bratislava: Tatran, 1974, s. 143 – 147.

27 Tamže, s. 146.

28 Odhalenie interpretačného jadra pokladá Eduard Petrů za základ výkladu umeleckého diela minulosti. PETRŮ, Eduard: *Labyrinth interpretace*. In: PETRŮ, Eduard: *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*. Olomouc: Votobia, 1996, s. 23.

29 Pozri bližšie KONEČNÝ, Miloslav: *Poetika epigramov Konštantína Halapiho. K výskumu latinskej barokovej epigramatiky*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2011, s. 19 – 20.

30 Pozri bližšie ŠKOVIERA, Daniel: KONEČNÝ, Miloslav: *Poetika epigramov Konštantína Halapiho. K výskumu latinskej barokovej epigramatiky*. In: *Slovenská literatúra*, roč. 58, 2011, č. 4, s. 374 – 375.

31 KARABOVÁ, Katarína: *Básnická zbierka Františka Babaia Ungariae reges*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2015.

336 z pokolení na pokolení.³² Nedostatky súvekej spoločnosti tematizuje Jozef Ignác Bajza v zbierke *Slovenské dvojnásobné epigrammata* (1794), ktorá je považovaná za dobový model literárneho diela daného žánru napísaného v domacom jazyku.³³ Záujem o žáner epigramu Bajza potvrdil už svojim básnickým debutom *Rozličnic veršov, ktoré zložil Jos. Ign. Bajza knižka prvá* (1782), ktorého tlač cirkevná cenzúra nepovolila. Miloslav Konečný v závere monografie *Poetika epigramov Jozefa Ignáca Bajzu* (2015), v ktorej sa okrem definovania poetiky Bajzových epigramov pokúsil aj o určenie miesta v dejinnom vývine slovenskej literatúry, píše: „Bajza vo svojich zbierkach epigramov nelámal lady k slovenskej literatúre premenou jej estetického kánonu, ale sprístupnením tradičného a obľúbeného epigramatického žánru v slovenčine lámal lady k literatúre písanej slovenským jazykom.“³⁴ No ukazuje sa, že Bajzove tvorivé počiny napísané v domacom jazyku neboli celkom ojedinelé. Zbierku epigramatickej poézie *Duchovní zrcadlo* napísal Matej Markovič st. prinajmenej o dve desaťročia skôr. Pri jej tvorbe aplikoval osemveršovú formu, ktorú nespojil ako Bajza s typickým metrom epigramov – s elegickým distichom, ale s rýmovaným dvanásťslabičným veršom. Tradičný alexandrín naplnil biblickým obsahom, čo nie je nič nezvyčajné, lebo výstupmi a scénami zo Starej a Novej zmluvy sa inšpirovali už ranokresťanskí epigramatici, napríklad Aulus Prudentius Clemens (348 – okolo 410), ktorý vytvoril tematický cyklus 49 štvorveršových epigramov *Dittochaeon*, pričom každému epigramu dal osobitný titul.³⁵ Propozičné zložky epigramov v Markovičovej zbierke obsahujú mená ženských postáv spolu so súradnicami príslušných biblických kníh, v ktorých sa o postavách bližšie hovorí, pričom súradnice majú motivovať recipientov na čítanie Písma svätého, čo si pochopenie naratívu zhusteného do niekoľkých veršov celkom iste vyžadovalo. Zbierka bola komponovaná v záujme podpory individuálneho biblického štúdia členov evanjelickej komunity, aby si takýmto spôsobom doplnili vedomosti, získané v rámci skupinového vyučovania náboženstva.

O epigramatickom charaktere zbierky, kde sú jednotlivé epigramy aj číslované, svedčí hlavne dvojzložková forma veršového útvaru, ktorý tvoria dve štvorveršové strofy, predstavujúce syntakticky a sémanticky uzavreté celky. Kým prvé štvorveršie (*suspensio*) oboznamuje v skratke s činom biblickej ženskej postavy, druhé štvorveršie (*solutio*) ho významovo aktualizuje a poskytuje východiskové stanovisko. V niekoľkých prípadoch je obsahom druhej strofy chváloreč, oslavuje sa Božia veľkosť a prozreteľnosť, alebo je štvorveršie komponované ako modlitebná prosba, ako je to v epigrame o Áronovej sestre Miriam, ktorá keď uvidela utopené faraónove kone, vozy a jazdcov, začala spevom chváliť Boha:

32 VLČEK, Jaroslav: *Dějiny české literatury II*. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960, s. 249.

33 Napr. v epigramoch Ženské bohatství, Trápení Jóbové, Na roztržené manželství. In: *Bajza Jozefa Ignáca farára doľno-dubovského Slovenské dvojnásobné Epigrammata gednako-konco-hlasné, a zwuko-mírné. Prvná knižka obsahující gednako-konco-hlasné*. W Trnawe, U Wáclawa Gefínka Privil. Knihotláčára, 1794.

34 KONEČNÝ, Miloslav: *Poetika epigramov Jozefa Ignáca Bajzu. K výskumu barokovej epigramatiky*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2015, s. 117.

35 MANTKE, Józef: Cykle epigramów u poetów rzymskich. In: *Epigram grecki i łaciński w kulturze Europy*. Pod redakcją Krystyny Bartol i Jerzego Danielewicz. Poznań : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1997, s. 161.

„Sestra Aronova, vzáctná prorokyně
 Povstala k tvé slávě zpívat, Hospodine,
 Vidouci, kterak si zatopil především
 nepřátelské vozy, jezdce, také koně.

Dejž i nám to srdce, ať se veselíme,
 kdykoli tvé skutky očima vidíme.
 Neb když sobě v bídách poradit nevíme,
 tehďáž tvé pomoci vskutku docházíme.“³⁶

Markovič sa sústreďuje na sprostredkovanie posolstva biblického textu. Napríklad v epigrame rozprávajúcom o vdove Rút, ktorá sa musela živiť zbieraním klasov, poukazuje na to, ako Boh svojim konaním mení životnú situáciu tejto ženy, keď sa jej ujme blízky príbuzný Boáz.

„Rut někdy zbírala po strništi klasy,
 též v svém losu vdovském mající zlé časy,
 z toho měla živnost i s milou svekruší;
 Bůh však k ní naklonil ctného Boza duší.

Když ten Pán dopouští na někoho psotu,
 že musí konati i tvrdou robotu.
 To on spůsobuje skrze svou štědrotu,
 že může odvrátit potupnou žebrotu.“³⁷

Zvýšenú pozornosť venuje čestnému správaniu sa jednotlivca a jeho bezúhonnosti. O cielenom morálnom účinku epigramov vypovedá samotný podtitul zbierky, v ktorom sa apeluje na širšie ženské publikum („*manželky i panny, jakověhokoli věku a stavu*“), aby nasledovalo pozitívne životné vzory a vyhýbalo sa negatívnym príkladom („*k následování dobrých a k utikání zlých příkladů*“). Hoci je zbierka dedikovaná predovšetkým ženám, apostrofy v časti „*solutio*“ svedčia o tom, že sa autor usiluje stimulovať morálne postoje aj iných skupín („*ó mládenčí*“, „*ó mládenčce!*“, „*rodičové*“, „*lidé vojenští*“), ba dokonca celej evanjelickej komunity („*ó lidé!*“, „*ó člověče!*“, „*ó čeládko*“, „*duše křesťanská*“, „*duše všeliká*“). Ako člen tejto komunity vystupuje aj on sám („*Nic nemáme v světě příliš milovati*“, „*ať se veselíme*“, „*My lidé*“, „*Boha sa vždy bojme*“, „*na dobrodinců se nezapomínejme*“).

Typologicky ide o portrétnu epigramy. Cez konanie žien, ocitajúcich sa v rozličných situáciách, sa čitateľom nastavuje pomyselné zrkadlo, aby tak mohli konfrontovať svoje zmýšľanie a v prípade prehreškov a zlyhaní zmeniť svoje správanie. Význam Božieho slova ako zrkadla odrážajúceho postoje človeka má oporu aj v Novej zmluve. V Jakubovom liste (1, 23) sa počínanie človeka, ktorý si vypočuje kázanie Božieho slova, ale nepremieňa ho na čin, prirovnáva k letnému povrchnému pohľadu do zrkadla.³⁸ O úžitku zo sústreďeného počúvania Božieho slova

36 Epigram č. 13. Maria neb Miriám. 2. Mojž. 15, v. 20, 21.

37 Epigram č. 20. Rút. v kn. Rút. k. 2.

38 Zrcadlo (heslo). In: NOVOTNÝ, Adolf: *Biblický slovník*. R – Ž. Praha : Kalich, 1992, s. 1324.

338 hovorí aj jeden z epigramov zbierky: „*Slovo Boží nikdy nebývá daremné, / jestli ho poslouchá člověk, vážně, pilně. / Víru zapaluje, kterouž neomylně / lidé dosahují i spasení věčné.*“³⁹ Na základe titulu „zrkadlo“ (lat. *speculum*) možno zbierku zaradiť do okruhu diel, prinášajúcich rady a odporúčania, s ktorými sa stretávame už od ranokresťanskej doby (Ján Zlatoústý, Augustín).⁴⁰

Spolu 63 veršových útvarov je v zbierke zoskupených podľa poradia biblických kníh. Rovnako zaraďuje biblické scény už spomínaný Prudentius v zbierke *Dittochaeon*. Najprv sú to teda ženské vzory zo Starej zmluvy. Z prvých dvoch kníh Mojžišových je to trinásť postáv⁴¹ (Eva, Sára, žena Lótova, *Agar/Hagar*, Rebeka, *Lia/Lea*, Ráchel, Tamar, žena Putifara, egyptské babice, faraónova dcéra, *Zefora/Cippora*, Miriam), jedna z knihy Jozue (*Raab/Ráchab*), štyri postavy sú z Knihy sudcov (Debora, Jáhel, matka Samsona, Dalila), dve z knihy Rút (Noemi, Rút), päť z Prvej Samuelovej knihy (Anna, manželka *Finesova/Pinchasova*, *Míkol/Míkal*, žena veštica, Abigail), jedna z Druhej Samuelovej knihy (múdra žena v Ábel), dve z Prvej knihy kráľov (kráľovná z *Arábie/zo Sáby*, vdova *Sareptánská/zo Sarepty*), päť z Druhej knihy kráľov (vdova prorocká, pani v *Sunem/v Šunéme*, služobnica *Námana/Naámana*, Jezábel, prorokyňa Chulda), dve z knihy Ester (*Vasty/Vašti*, Ester) a po jednej z kníh Jób (žena Jóbova), Ezechiel (žena Ezechielova), Tobiáš (Sára), Judita (vdova Judita), z Prídavkov ku knihe Daniel (Zuzana) a z Druhej knihy Makabejskej (žena Makabejská). Prvou z dvadsiatich dvoch ženských postáv z Novej zmluvy je Anna, matka Márie, pričom sa odkazuje na poslednú novozmluvnú knihu Zjavenie Jána. Pri ďalších postavách sa už postupuje podľa poradia jednotlivých novozmluvných kníh: Evanjelium podľa Matúša (Mária, Petrova svokra, Kanaánska žena, matka Zebedejových synov, Pilátova žena, desať panien), Evanjelium podľa Marka (žena trpiaca na krvotok, dcéra Jairova, dcéra Herodiady, Mária a Salomé), Evanjelium podľa Lukáša (Alžbeta, Anna prorokyňa, žena hriešnica, Johanna a Zuzana, Marta, žena sklúčená), Evanjelium podľa Jána (Samaritánka, vrátnička), Skutky apoštolov (Tabita, Lýdia) a Druhý list Timotejovi (Lóis a Eunike).

Ako vidíme, zbierku rámčujú epigram o pramatke Eve a epigram o Loide a Eunike. Prvý je príkladom negatívneho konania, lebo prarodičia Eva a Adam sa dopustili priestupku. Napriek Božiemu zákazu jedli z plodov stromu poznania dobrého a zlého, a tak svojou neposlušnosťou vpustili smrť do ľudského života. Časť „*solutio*“ obsahuje varovanie pred zvodmi diabla spolu s odporúčaním zmeniť správanie, čo v intenciách biblickej symboliky vyjadruje premena „kamenného“ srdca na srdce „mäsité“.⁴²

„*Eva všech nás matka, pádu jest příčina,
nemůže v světě být smutnější novina.
Pro ni všecka její umírá rodina,
ach, v pravdě nešťastná byla ta hodina.*“

39 Epigram č. 62. Lidya. v Skut. apošt. kn. 16.

40 Napr. v poľskej literatúre je autorom prvého *Zwierciadła* M. Rej (1568): „Dzielo to należy do popularnego w renesansie nurtu literatury parenetycznej, czyli umoralniającej.“ In: BERNACKI, Marek – PAWLUS, Marta: *Słownik gatunków literackich*. Bielsko-Biała : „PARK“, 1999, s. 241.

41 Mená biblických žien, ktoré majú u Markoviča odlišnú podobu od dnešného úzu, uvádzam v kurzíve. 42 Prorok Ezechiel utešuje Izraelitov, že Boh sa nad nimi zmluže (36, 26): „Dám vám nové srdce a nového ducha do vášho vnútra; odstránim kamenné srdce z vášho tela a dám vám srdce mäsité.“

*Nedávej príčiny samé, ó človeče!
znáš pokutu hriča, a však hřešíš předce.
Raději obmekči tvé kamenné srdce
a varuj se hada, pekelného svůdce.“⁴³*

Naopak, epigram o Loide a Eunike prezentuje pozitívne konanie obidvoch žien, ktoré sa podieľali na kresťanskej výchove svojho vnuka a syna Timotea tým, že mu sprostredkovali vieru, získanú na základe dôkladného poznania Písma svätého.

*„Loida a Eunika svaté ženy byly,
ze slova Božího víry nadobily.
Timotea svého dobrému učily,
bez pokrytství Bohu v životě sloužily.*

*To všechněm rodičům slouží k naučení,
aby dítky v dobrém drželi cvičení.
Tak budou z nich míti jisté potěšení,
Potom dojdou s nimi věčného spasení.“⁴⁴*

Kladné ženské postavy sú samozrejme prevažujúcimi objektmi poetického stvárnenia. Úvodné mottá zbierky nad fyzickú krásu ženy vyzdvihujú jej dve charakterové črty: bohobojnosť (*Oklamavatedlná jest příjemnost, a marná krása: žena která se bojí Hospodina, tak chválena bude*, Príslovia 31, 30) a rozvážnosť (*Dcera prozřetedlná, dědičně obdrží muže svého; ale kteráž jej k hanbě přivodí, k zármutku bývá rodičům*, Kniha Sirachovca 22, 4).⁴⁵ V epigrame o Lei, manželke Izákovho syna Jakuba, ktorá nevynikala osobitou fyzickou krásou, sa kladie dôraz na jej manželskú vernosť a materstvo.

*„Lia sice očím nebyla příjemná,
ale Jákovovi dosti byla věrná;
a z milosti Boží jsouci žena plodná.
byla mnohých dítek matka požehnaná.*

*Nehleď, ó mládenče! na panenskou krásu
neboť ona trvá v světě jen do času.
Dává příležitost k škodlivému kvasu,
přivodí v neštěstí kratochvilnou chasu.“⁴⁶*

Za „rozšafnú“ čiže rozvážnu manželku, ktorá zvíťazí nad hriechom vo svojom dome, je označená Abigail. Biblický naratív, z ktorého vychádza prvá časť epigramu, sa vzťahuje na udalosť, keď zlostný a nevlúdny Nabal odmietol zaplatiť Dávidovi

43 Epigram č. 1. Eva. 1. Mojž. kap. 3. v. 6.

44 Epigram č. 63. Loida a Eunika. 2. Tim. 1. v. 5.

45 „Dcera prozřetedlná, dědičně obdrží muže svého; ale kteráž jej k hanbě přivodí, k zármutku bývá rodičům.“

46 Epigram č. 6. Lia 1. Mojž. 29. v. 31. 32.

340 za preukázané služby a označil ho za neverného kráľovi, vtedy sa jeho manželka Abigail vybrala s darmi v ústrety Dávidovi, aby zabránila jeho pomste.

*„Abigail, žena Nábale zpuřného,
znajíc, že se David rozhněval na něho,
spokojila dary reka udatného.
Když umřel muž, byla i manželkou jeho.*

*Rozšafná manželka jest co krásná růže,
která svou moudrostí mnoho získat může.
Kdy v domě zlost vzniká, snadno ji přemůže
neb umí spokojit hněvivého muže.“⁴⁷*

Ako verná manželka je charakterizovaná Míkal. Manžela Dávida varuje pred svojim otcom Saulom, ktorý ho rozkázal zabiť: spustí ho z hradieb v koši a miesto neho do postele uloží bôžika a predstiera, že je chorý. Zachytený biblický naratív vyúsťuje do pointy, že manželská vernosť je predpokladom šťastného a pokojného súžitia.

*„Míkol vidouc svého Dávida neštěstí,
že jej Saul otec chce ze světa zněsti,
spustila ho v koši, by mohl utěci,
jiným pak pravila, že leží v nemoci.*

*Nad manželskou věrnost nic dražšího není,
jestli se i v bídách ona nepromění.
Neb dodává srdci sladké potěšení,
odhání neštěstí i každé soužení.“⁴⁸*

Príkladom krásneho a počestného dievčaťa je Ester, ktorá prekazila všetky Amanove úklady namierené proti Židom tým, že si získala priazeň kráľa Ašvera a stala sa napokon perzskou kráľovnou.

*„Ester krásná panna, schovaná v pokoře
došla zvelebení v Ašverovém dvoře.
Překazila zlostné Amanové radě
který velmi dychtil po všech židů mordě.*

*Krásná tvář bez ctnosti, sluje věc daremná,
Spojená však s ctností velmi bývá vzáctná
potvrzuje toho Estera pokorná,
ze stavu bídného na trůn vyvýšená.“⁴⁹*

47 Epigram č. 25. Abigail 1. Sam. 25. Este

48 Epigram č. 23. Míkol. v 1. kn. Sam. k. 19.

49 Epigram č. 35. Ester. V kap. 2. v. 2, 8, 9.

Ako ženské neresti sú v zbierke tematizované chlipnosť a žiadostivosť. Príkladom nezriadeného zmyselného správania je skutok vdovy Támar, ktorá prezlečená za neviestku zvedla svokra Judu, lebo nedodrжал sľub, že ju vydá za svojho najmladšieho syna. Vina za Tamarino previnenie sa preto z veľkej časti pripisuje Judovi. Z uvedeného naratívu plynie záver, aby rodičia nebránili svojim deťom v uzavretí počestného manželstva.

*„Támar, vdova někdy od svých opuštěná
v chlipnost se vydala, manžela zbavená;
Judovi však větší dáva se příčina,
který s ní hřích spáchal, když ji nedal syna.*

*Rodičové, děti ctně vychovávejte,
k hříchu příležitost im nezavdávejte.
Do manželství ctného vstoupit nezabraníte,
nybrž radou dobrou v tom jim pomáhajte.“⁵⁰*

Ďalším negatívnym ženským vzorom je manželka Putifara (Pótifara), veliteľ fa-
raónovej osobnej stráže, ktorý kúpil Jozefa ako otroka. Keď Jozef odolal jej zvodom,
krivo ho obvinila pred manželom a ten ho uvrhol do väzenia. Solutio obsahuje výstra-
hu adresovanú mladým mužom, aby žili mravne a nepodliehali ženským zvodom.

*„Žena Putifara, Jozefa ctnostného
když zvésti nemohla, ztrhla roucho z něho,
žalujíc před mužem, co na nečistého,
který do žaláře dal jej nevinného.*

*Hledte, mládenci! ctnostně živi býti;
nedejte se ženám chlipným omámiti.
Byste nemusili do pekla přijíti,
smilníky zajisté Bůh bude souditi.“⁵¹*

Pre epigramatické písanie je síce všeobecne príznačná satirickosť výrazu, ale v Mar-
kovičovej zbierke je tento náboj minimálny. Treba však povedať, že ani Babaiove
„epigramy na uhorských kráľov už nevyužívajú satiru ako jeden zo svojich základ-
ných štruktúrotvorných prvkov“.⁵² Satirizovanie možno pripísať iba epigramu o od-
vážnej Jáhel (Jáel), ktorá pozvala do svojho stanu Zizara (Sísera), aby mu utekajúce-
mu pred Barákom a Deborahou prerazila kolíkom sluchy. Objektom satiry je v tomto
prípade fyzická krása, anjelský výzor žien sa stotožňuje s diabolským konaním.

50 Epigram č. 8. Támar. 1. Mojž. 38. v. 24.

51 Epigram č. 9. Žena Putifarova. 1. Mojž. 39. v. 12.

52 KARABOVÁ, Katarína: *Básnická zbierka Františka Babaia Ungariae reges*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2015, s. 174.

*„Jáhel Zizarovi hlavu prorazila,
když jej v utíkání v domě přichýlila.
Skrz to sobě velkou chválu spůsobila,
že moudrou chytrostí nad nim zvítěžila.*

*Tento skutek sice jest fortel vojenský,
však i v jiných věcech jest obyčej ženský,
že mnohé zjevují obličej angelský;
z toho však pochází účinek dábelský.“⁵³*

Tri epigramy vyslovene konvenujú dobovým osvietenským snahám, hoci reálne nemuseli byť takto vnímané. Za typicky osvietenový motív možno označiť myšlienku zvýšenej starostlivosti o tehotnú ženu, ktorá by nemala byť vystavená prílišnému stresu, aby predčasne neporodila a nezomrela. Pointe predchádza biblická správa o manželke Fínsa (Pinchasa), ktorá keď počula, že jej muž zomrel, preľakla sa a prišli na ňu pôrodné bolesti.

*„Ženě Fínsové, když byla těhotná,
novina o truhle Boží přišla smutná,
k tomu i manžela že jest pozbavená,
bolestmi porodu byla umrtvená.*

*Na těhotné ženy sluší pozor dáti,
by se nemusely v ten čas strachovati.
Jináče se to muž snadno při nich státi,
že se při porodu mohou v hrob dostati.“⁵⁴*

Osvietenový motív rozvíja aj epigram odsudzujúci veštenie ako diabolské dielo. Obsahovým základom je naratív o éndórskej veštici, ktorú kráľ Saul obávajúci sa zhromaždených Filištíncov požiadal, aby mu vyvolala ducha zomrelého Samuela, ktorý by mu povedal, čo má robiť. Vyvolaného ducha stotožňuje autor s diablom, Božím nepriateľom.

*„Veštice endorská k žádosti Saule
vyvédla satana, místo Samuele.
Toho se ulekl Saul král náramně,
když mu vypravoval, že zhyne přebídně.*

*Hrozná věc jest s ďáblem tovarišství míti
a od něho radu v neštěstí prositi.
Hoden jest takový zlou smrtí umříti,
nebo Boha zavrhl, jemuž měl sloužiti.“⁵⁵*

53 Epigram č. 16. Jáhel. v kn. Soudců k. 4. v. 18, 19.

54 Epigram č. 22. Manželka Fínsova. 1. Sam. 4. v. 19.

55 Epigram č. 24. Žena veštice. 1. Sam. 28.

Praktiky ako dovolávanie sa pomoci zlých duchov sa odsudzujú v druhom štvorverší epigramu o kananejskej žene, ktorá sa dokázala vzoprieť diabolským úkladom a v núdznej situácii radšej trpezlivo čakala na Božiu radu. 343

*„Žena kananejská bídnu dcéru měla,
a v takové bídě za Kristem volala,
pokud jen v něho pomoc nedostala,
po které ďábelská zlost i hned přestala.*

*Mnohé matky často, zlý obyčej mají
dítky své škaredým ďáblum oddávají.
Než, když do neštěstí oni upadají,
Rádyby spomoci, však moci nemají.“⁵⁶*

Nekritizuje sa len pohanské správanie súvekej komunity kresťanov, ale terčom kritického ostria sú tiež bežné neduhy, akým je klebetnosť žien. V tomto ohľade nie je nezaujímavý výklad udalosti opísanej v Evanjeliu podľa Jána (18, 17), keď Peter vchádzal za Ježišom do veľkňazovej dvorany, vrátnička sa ho opýtala, či nie je jeho učeník, Peter však zaprel svojho učiteľa. Autor naznačuje, že k negatívnej odpovedi Petra vyprovokovala vrátnička svojím dopytovaním sa.

*„Když se děvka vrátá Petra zeptávala,
čiby učedník byl, tým znáti dala,
žeby nic dobrého nepřemýšlovala,
Petrovi pak k pádu tým dopomáhala.*

*Nebývejte, prosím děvečky klevetné,
nebo nic dobrého odtud nevykvětne.
Nýbrž skutky vaše konejte ochotně,
tak v domých křesťanských mnoho sváru zhasne.“⁵⁷*

Pod kritickým drobnohlľadom sa ocitá aj vojenský stav pre svoju záľubu v alkohole. V tejto súvislosti sa v prvom štvorverší epigramu o Judite hovorí o tom, že na túto nerest doplatil asýrsky veliteľ Holofernes, ktorého odvážna vdova opila a usekla mu hlavu.

*„Judit krásná vdova, hlavu Holoferna
zřála jeho mečem, co udatná žena.
Byla v tom asyrských porážka mizerná
lídu pak Božímu přišla pomoc věrná.*

*O vzpomeňte na to, vy lidé vojenští,
k čemu často slouží vám vaše ožralství.*

56 Epigram č. 45. Žena kananejská. Mat. 15. v. 22.

57 Epigram č. 60. Děvka vrátá u Jana 18.

*K tomu, že tratíte váš život nejdražší,
padající od těch, kteří sou vás mtlejší.*⁵⁸

Vidíme, že zbierka má mravno-výchovný obsah, ktorý sa jednoznačne odvíja od intencie autora prezentovať vzorový obraz kresťanskej ženy. Na jeho umeleckom stvárnení sa výraznejšie podieľajú z rečníckych figúr predovšetkým otázky, zvolania a apostrofy, a z básnických trópov zvlášť epitetá. Z pohľadu dnešného čitateľa sa môže text javiť menej esteticky a emocionálne pôsobivý, ale z hľadiska súvekej recepcie tomu tak nebolo, lebo, ako správne poznamenáva M. Konečný pri analýze Halapiho epigramov, nechýbal zmysel pre komplementárnosť vzťahu užitočného (*utile*) a pekného (*pulchrum*).⁵⁹ *Duchovní zrcadlo* považujem za jeden z významných dokladov zásadného vplyvu antickej a humanistickej literatúry na slovenskú literárnu tvorbu písanú v domácom jazyku v polovici 18. storočia.

Štúdia je výstupom projektu APVV-17-0161 *Zanedbané súvislosti. Priležitostné žánre v slovenskej literatúre v 16. – 18. storočí*. Hlavná riešiteľka Mgr. Timotea Vráblová, PhD. Doba riešenia: 2018 – 2022.

Pramene

- Duchovní ohnivý sloup, zprovozující nábožné křesťany na cestách*. 2. vyd. Ed. August Horislav Škultéty. Martin : Knižtlačiarsky učastinársky spolok, 1900.
- Duchovní zrcadlo ženského pohľadu z Pjsem swatých představené, do něhož se manželky y panny gakwéhokoli věku a stavu, pilně nahlédati magj; k následovánj dobrých a k vtjkánj zlých příkladů*. W Presspurků, k dostánj v Ssimona Petra Webera (1783).
- Rudo Brtáň 1907 – 1998*. Výberová personálna bibliografia pri príležitosti 100. výročia. Liptovský Mikuláš : Knižnica Gašpara Fejérpataky-Belopotockého, 2007.
- TKÁČIKOVÁ, Eva (ed.): *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Na vydanie pripravil, úvod a poznámky napísal Ján Mišianik. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1981, s. 490 – 492.

Literatúra

- BRTÁŇOVÁ, Erika: Niekoľko poznámok k časovej veršovanej skladbe Mateja Markoviča st. In: *Slovenská literatúra*, roč. 56, 2009, č. 2, s. 125 – 135.
- BRTÁŇOVÁ, Erika: *Na margo staršej literatúry. Zo žánrovej problematiky 11. – 18. storočia*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV – Kalligram, 2012.

58 Epigram č. 39. Judit. kapit. 13.

59 Pozri bližšie KONEČNÝ, Miloslav: *Poetika epigramov Konštantína Halapiho. K výskumu latinskej barokovej epigramatiky*. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2011, s. 28. Na uvedenú skutočnosť upozorňuje aj Daniel Škoviera v recenzii Konečného monografie (KONEČNÝ, Miloslav: *Poetika epigramov Konštantína Halapiho. K výskumu latinskej barokovej epigramatiky*. In: *Slovenská literatúra*, roč. 58, 2011, č. 4, s. 375).

- BRTÁŇOVÁ, Erika: Charakter predhovoru Markovičovho spisu Jelen dychtíci po tekutých vodách. In: KOVÁČOVÁ, Anna – UHRINOVÁ, Alžbeta (eds.): *Slovenský jazyk v menšinovom prostredí*. Békešská Čaba : VUCSS, 2013, s. 260 – 270.
- BRTÁŇOVÁ, Tatiana: Stálica deväťdesiatnika (Spomienky najstaršej dcéry). In: *Tvorba T*, roč. 7 (16), 1997, č. 3, s. 26 – 27.
- ĎUROVIČ, Ján P.: *Evanjelická literatúra do tolerancie*. Martin : Matica slovenská, 1940.
- HREJSA, Ferdinand: *Dějiny české evanjelické církve v Praze a ve středních Čechách v posledních 250 letech*. Praha : Českobratrská evanjelická církev, 1927.
- MANTKE, Józef: Cykle epigramów u poetów rzymskich. In: *Epigram grecki i łaciński w kulturze Europy*. Pod redakcją Krystyny Bartol i Jerzego Danielewicza. Poznań : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1997, s. 149 – 168.
- KARABOVÁ, Katarína: *Básmická zbierka Františka Babaia Ungariae reges*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2015.
- KONEČNÝ, Miloslav: *Poetika epigramov Konštantína Halapiho. K výskumu latinskej barokovej epigramatiky*. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2011.
- KONEČNÝ, Miloslav: *Poetika epigramov Jozefa Ignáca Bajzu. K výskumu barokovej epigramatiky*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2015.
- MIŠIANIK, Ján: Paberky k dejinám staršej slovenskej literatúry. In: *Slovenská literatúra*, roč. 8, 1961, č. 1, s. 124 – 133.
- NOVOTNÝ, Adolf: *Biblický slovník*. Praha : Kalich, 1992.
- ORMIS, Ján V.: Jubilujúci Rudo Brtáň. In: *Slovenské pohľady*, roč. 98, 1982, č. 10, s. 154 – 155.
- PETRÍK, Vladimír: Nestor slovenskej literárnej histórie. In: *Tvorba T*, roč. 7 (16), 1997, č. 3, s. 28 – 30.
- PETRŮ, Eduard: Labyrint interpretace. In: PETRŮ, Eduard: *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*. Olomouc : Votobia, 1996, s. 10 – 23.
- ŠKOVIERA, Daniel: KONEČNÝ, Miloslav: Poetika epigramov Konštantína Halapiho. K výskumu latinskej barokovej epigramatiky. In: *Slovenská literatúra*, roč. 58, 2011, č. 4, s. 374 – 375.
- TUŠKOVÁ, Tünde: Transcius ako symbol a kultúrny kód dolnozemskej evanjelikov. In: *Evanjelická cirkev v živote dolnozemskej Slovákov*. Eds. Ján Dušan Vanko a Ján Kukučka. Nadlak : Evanjelický cirkevný zbor, 2013, s. 102 – 107.
- ŽILKA, Tibor: *Poetický slovník*. Bratislava : Tatran, 1987.